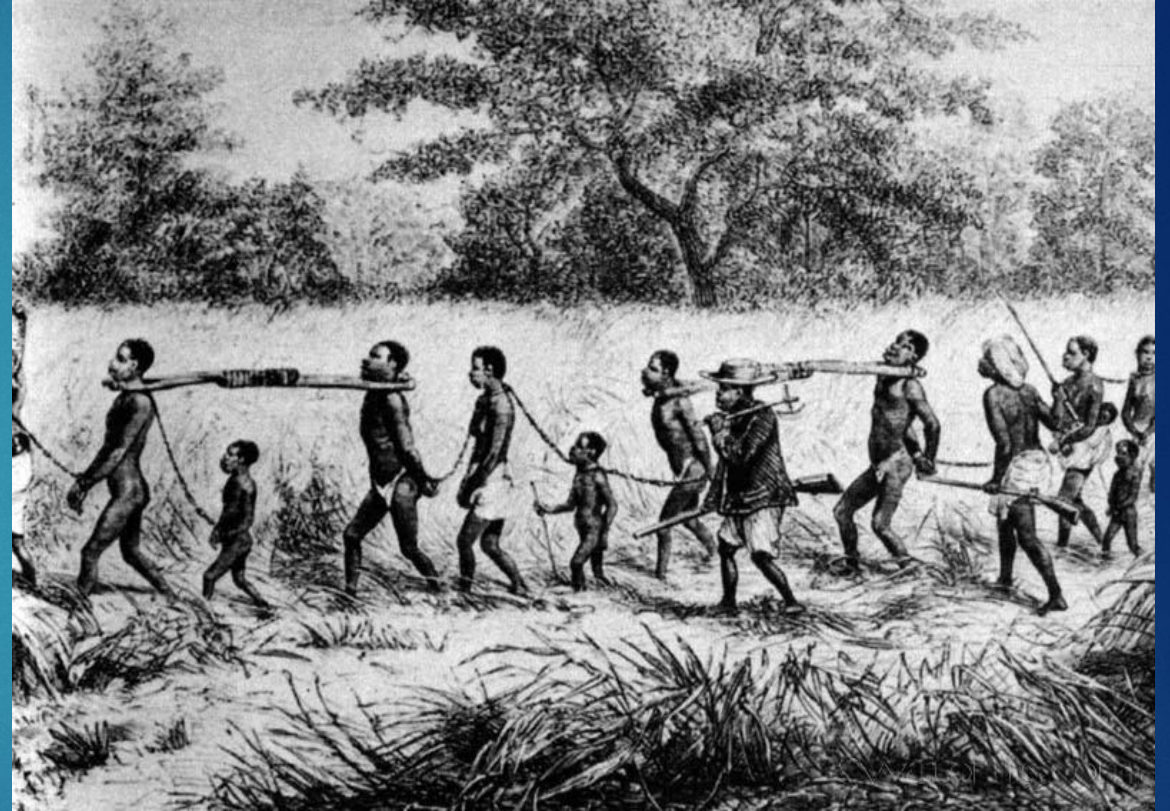

**Адамды саудаға салу қылмысының
криминологиялық сипаттамасы және осы
қылмыстың жасалуымен күресудің кейбір
шаралары**

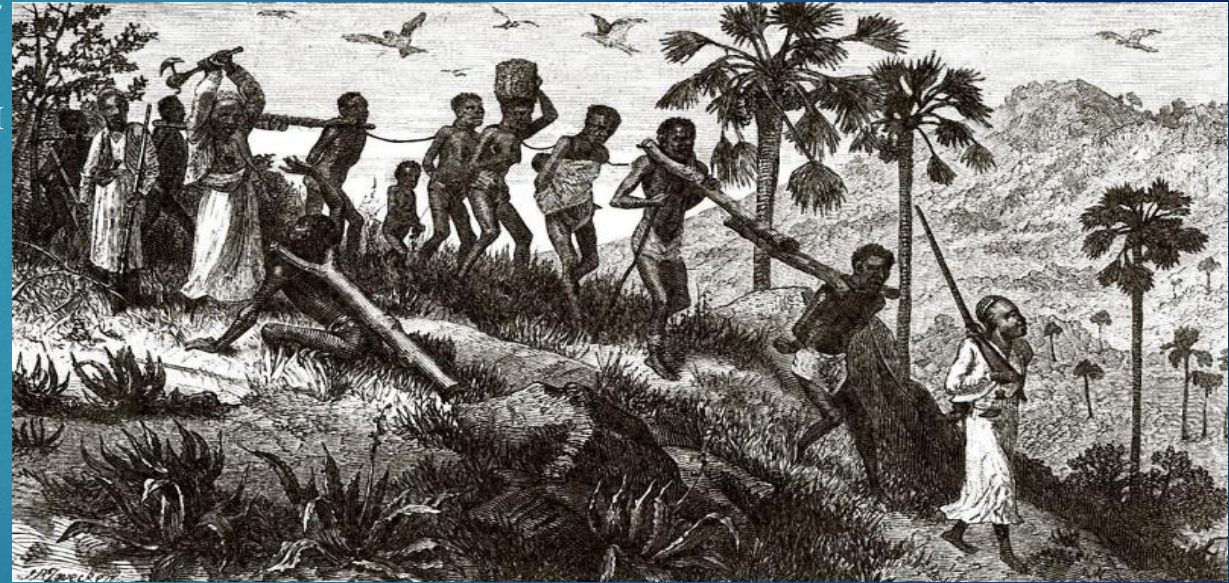
XX ғасырдың басынан бастап осы күнге дейін адамды саудаға салу күннен-күнге дамып келе жатқан қылмыс түрі болып табылады. Қазіргі таңда қылмыстың бұл түрін ауқымды трансұлттық проблемалардың қатарына жатқызсақ та қателеспейміз. Криминология көзқарасынан алатын болсақ, бұл қылмыстың жасалуынан көптеген мемлекеттерге залал келіп отыр, сол себепті бұны осындай көлемдегі проблема ретінде қарастырамыз.

Адамды саудаға салу — қазіргі қоғамның ең бір залалды құбылыстарының бірі, бұл мәселе әлемдік құқық қорғаушылармен 1903 ж. көтеріле басталған. Бұл мәселенің етек алуы Ұлыбританиядан Еуропа континенталдық мемлекеттеріне жезөкшелік мақсатымен әйелдерді сатудан бастама алады. Осылайша «ақ құлдық» термині пайда болды, алайда, уақыт өте келе, бұл термин жалпылама «адамды саудаға салу» терминімен ұштасып кеткен. Басқа мемлекеттерге «хат жазысу бойынша жұп табу», үй қызметшісі, даяшылар және фотомодельдер, т.с.с. ретінде әйелдерді тасымалдау оларды секс-бизнеке енгізудің ең бір кең таралған нысаны болып қалыптасты.

Сол уақыттан бері адамды саудаға салу әрдайым сараптаманы қажет ететін болды, сонымен қатар көптеген даулар мен дискуссиялардың пәні болып табылады. Бірақ, көптеген ресми құжаттарға, публикацияларға, және бұл мәселе бойынша ғылыми еңбектерді қарастырсақ, жалпы алғанда «адамды саудаға салу» деген терминді қозғағанда ол бірден «әйелді саудаға салу» мағынасымен ассоциацияланады. Және бұл жерде әйелдерді жезөкшелікке, порнобизнеске, сексуалдық саладағы әрекеттерге жұмылдыру үшін саудаға салынатындығын атап өткен орынды.

«Адамды саудаға салу» ұғымы бұдан да кеңірек мағынада қарастырылғаны жөн: бұл қылмыстың жәбірленушісі ретінде жасына, жынысына қарамастан кез-келген тұлға бола алады. Саудаға салудың мақсаты ретінде зорлы неке, зорлы еңбек, үй шаруасында пайдалану, өндіріс пен агросекторларға пайдалану, тапсырыс бойынша немесе зорлап бала тапқызу, сексуалдық бизнесте пайдалану сияқты бағыттарды көрсетуге болады. Ер адамдарды әйелдерге қарғанда жиі құрылыс салу, өндіріс, ауыл шаруашылығы салаларында; ал балаларды – қайыршылыққа, тіленшілікке (попрошайничество) салу салаларында пайдаланады; ал кез келген жынысты және кез-келген жастағы тұлғаларды — олардың ішкі мүшелерін трансплантация пайдаланады.

1997 жылы ЕҚЫҰ адамды саудаға салу қылмысының құрбаны болғандардың нақты санын атады [1]. Ол 1997 жылдың соңғы сараптамалары бойынша — 175 000 адам, ал қазіргі таңда бұл сан 700 000-нан 4 000 000-ге дейін ауытқу ортасында. ИТАР-ТАСС көрсетуі бойынша Қазақстан, Ресей, ТМД елдерінен және Орталық Еуропа елдерінен тек қана АҚШ-на 50 мыңнан астам әйелдер мен қыздар жезөкшелікке, құлдық еңбек етуге сатылып жатқаны анықталып отыр.

Біздің мемлекетімізде бұл мәселе он шақты жылдар бұрын етек ала бастады. Бұл мәселені өзге мемлекеттерге қарағанда тежеп тұрған құбылыстардың қатарына мемлекеттік идеологияны, ұлттық менталитетті, экономикалық тұрақтылықты және құқық қорғау органдарының қызметін жатқызуға болады [2].

Қазіргі таңда адамды саудаға салуға толық анықтаманы 2008 жылдың 4 маусымында Қазақстан Республикасымен ратификацияланған «Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе, әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттама» бере алады. Осы құжат бойынша «адам саудасы» күш қолданамын деп қорқыту және оны қолдану немесе мәжбүрлеудің басқа да нысандарын қолдану, ұрлау, алаяқтық, алдау, билікті асыра пайдалану, пайда табу жолымен адамдарды қанау мақсатында арбауды, әкетуді, жасыруды, сатуды жүзеге асыруды білдіреді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінде осы санатқа байланысты бірнеше баптар бар.

Олар:

- адамның дене мүшелері мен тінін алуға мәжбүр ету немесе заңсыз алу (113 бап);
- адамды ұрлау (125 бап);
- бас бостандығынан заңсыз айыру (126 бап);
- саудаға салу (128 бап);
- кәмелетке толмағандарды жезөкшелікпен айналысуға тарту (132 бап);
- адамды оның тұрақты немесе уақытша тұратын жерінен алыстатуға және оны – ата – аналары, таныстары мен құқық қорғау органдары үшін белгісіз жерде ұстауға бағытталған қасақана ұрлау, пайдалану болып табылады

Адамды саудаға салу әлем бойынша өте кең ауқымды қылмыс болып табылады, және ол қылмыстық әрекеттердің өте жылдам дамиды түріне жатқызылады, және ол есірткі мен қару сатуға қарағанда әлеуметтік бақылауды айналып өтетін қылмыс болып табылады. Есірткі мен қару сатуды сөз қылған екенбіз, онда адамды саудаға салу осы екі қылмыс түрінен кейін әкелетін пайдасы бойынша үшінші кезектегі қылмыс екенін атап кеткен жөн.

Адамды саудаға салу айтусыз мөлшерге дейін дамып жатыр: жылына 800 000 адам, әсіресе әйелдер және балалар шекаралар арқылы сатылып және сатып алынып жатыр, және бұл қылмыстың көлемі тоқтамай етек алуда. Европол (Еуроодақтың полициялық одағы) мәліметтері бойынша, адамдарды саудаға салудан түсетін жылдағы пайда 19 миллиард АҚШ долларына дейін жетеді.

Әйелдерді сексуалдық мақсатта пайдалану үшін саудаға салу көптеген миллиард доллар айналымды жасырып отырған көлеңкелі нарық болып қалыптасты. Бұл қылмыстың құрбаны Ресей, Қазақстан, Украина және бұрынғы Кеңес Одағы мемлекеттерінің әйелдері мен қыздары болып табылады. Және осындай сипаттамасымен әйелдің әлемдегі статусына нұқсан келтіріп отыр. Егер де мемлекеттегі азаматтардың басым бөлігі потенциалды тұрғыда тауар ретінде қарастырылып, олар сатылып немесе сатып алына алатын болса, мемлекеттегі демократия туралы қалайша сөз қылуымызға болады?!

Адамды саудаға салу өте терең криминализацияланған құбылыс болып табылады, ол әлемдегі мемлекеттердің басым бөлігінде таралған, және олардың жағдайында көрініс тапқан. Қылмыстың бұл түрі әлеуметтік теңсіздікті тудырады, еңбек нарығына кері әсер етеді, адамдар «қорын» азайтады, адамдар ресурсына зардаптар әкеледі.

1926ж. 25 қыркүйектегі Женева қ. Құлдық туралы конвенцияда, «Құлдық» дегеніміз» – меншік құқығының атрибуттары немесе оларды кейбіреуі қолданылатын адамның жай күйі мен жағдайы деп белгілеген. Ал, «Құл саудасы» деп – қандай да болмасын адамды ұстап алуға, сатып алуға немесе оны құлға айналдыру мақсатында пайдалануға, сондай-ақ, осындай мақсатпен сатып алынған адамды сату немесе айырбастау жөніндегі барлық әрекеттер деп белгілеген.

Негізінен, адамның құлдыққа түскенін анықтау, үш критерий бойынша жүргізіледі:

- құлдыққа түскен адамның қызметі – қорқыту, үрейлетумен бақыланады;
- құлдыққа түскен адам белгілі бір жерде еріксіз және мәжбүрлі түрде қызметін атқарады, бірақ ол жағдайды өз еркімен өзгерте алмайды;
- құлдық құрығындағы адам өз қызметі үшін төлемақысын төмен мөлшерде немесе тіпті мүлдем алмайды.

Аталған осы анықтамаларға негізделетін болсақ, құлдық немесе құлдыққа сатуға байланысты қылмыстар – азаматтардың қоғамдық қауіпсіздігіне, өміріне, денсаулығына, жеке бас бостандығына және оларға ешкімнің тиіспеушілігіне қол сұғады. Қылмыстың бұл түрі, қылмыскерлердің пікірі бойынша, баюдың және басқа да құқыққа қайшы міндеттерді шешудің әлдеқайда тез әрі тиімді тәсілі болып табылады. Алайда, көрсетілген қылмыстардың өсу үрдісіне септігін тигізіп келе жатқан бұдан гөрі әлдеқайда терең себептер бар. Өкінішітісі сол, бұл себептер әлеуметтік – экономикалық, ал кейде тіпті саяси сипатқа ие болуда. Мысалы, қоғамның байлар мен кедейлер болып әлеуметтік тұрмыстық ахуал жағынан жікке бөлінуі, кәсіпкерлер мен өзге де аумақты адамдардың көбеюі және олардың кейде қылмыстық ортамен байланыста болуы өз әсерін тигізуде. Сонымен қатар, ұлттық-этностық негізге байланысты және билік өкілдері мен балаларды ұрлау оқиғаларын да осы келеңсіз құбылысқа жатқызамыз. Құлдыққа алу немесе құлдыққа сату туралы айтқанда, қылмыстық ортада материалдық сұраныстың белең алып, ұйымдасқан құрылымдардың белсене қалыптасып отырғанын, бизнестің алуан түрлі салаларына оның ықпал ету әсерінің арта түскенін және қылмыстық кәсіптің неғұрлым «тиімді» тәсілдерінің іздестіріліп жатқанын ескерусіз қалдыруға болмайды. Демек, мұның бәрі сайып келгенде, құлдық саудасы әрекетінің қоғамдық қауіптілік дәрежесінің артып, қылмыстық аясының кеңейе түсуі оған қарсы тосқауыл қоятын қолданыстағы заңды, жауаптылықты барынша қатаңдату қажет етеді.

Жалпы әлемді шырмаған бұл мәселенің алдын алу үшін біздің елімізде де барлық шаралар қолға алынуда. Бірақ, ең бастысы, қауіпсіздік шараларын күшейтіп, жер-жерде ақпараттық қамтамасыз етуді, халыққа сақтық мәселесін кеңінен түсіндіруді қолға алған жөн. Сондықтан, әлемдік ауқымды бұл проблеманы алдын алуда, тым болмаса, мынадай шараларын жүзеге асыру қажет:

- кез келген құлдық көріністеріне және құлдық саудасына қатаң тыйым салу, егер кей жерлерде болсын құлдыққа сату байқалған жағдайда, оған қатаң жаза шараларын қолдану;
- жоспарланған құлдық және құлдыққа сатуды жасауға дайындалғандарды, яғни зорлау сияқты әрекеттерге жазалау шараларын барынша қатаңдату;
- жоспарланған құл саудасын жасаған адамдарға жеткілікті түрде жазалау шараларын белгілеу;
- мемлекеттің құлдық және құлдыққа сатудың алдын алу мен болдырмау шараларын қатаң қадағалануы.

Осыған орай, қазіргі таңда, құлдыққа құрығына түспеу шараларын құқық қорғау органдары әр түрлі жолдармен жасап отыр. Мысалы, 2002 жылы визаның жаңа түрі пайда болды. Бұл визада «Т» деген белгісі болған. Бұл виза құлдыққа түспеу үшін берілген. Ол визаны құқық қорғау органдары шетелге жұмыс іздеп бара жатқандарға қызметтес болуға және байланыста болу жағдайда деген шартпен береді. Құлдыққа түскен құрбандар, тұрған жерлерінде өзіне және өз отбасына уақытша тұру азаматтылығын ала алады, мысалы АҚШ мемлекетінде мұндай жағдай қарастырылған. Сондықтан, адам саудасына жаппай тосқауыл қою мәселесіне біздің ел азаматтары да барынша көңіл бөліп, осы бір келеңсіз құбылыстың жолын кесуге өз үлестерімізді қоссақ екен дейміз. Тәуелсіз еліміздің ертеңінің бүгінгіден нұрлы болуының өзі осыған байланысты екенін әсте естен шығармаған дұрыс.

Қолданылған материалдар:

1. Нормативтік-құқықтық актілер
2. Буряк, М.Ю. Криминологический анализ жертв торговли женщинами // Новые проблемы юридической науки: Материалы конференции молодых ученых, аспирантов и студентов. Владивосток, 29 апреля 2004 г. -Владивосток.: Изд-во Дальневост. ун-та, 2004. С. 214-227.
3. Буряк, М.Ю. Мониторинг осведомленности о проблеме торговли людьми среди женщин социальных групп риска (на материалах Дальневосточного региона) / Л.Д. Ерохина, М.Ю. Буряк // Вестник ДВО РАН. -2003.-№5.-С. 61-70.
4. Буряк, М.Ю. Правовая борьба с перемещениями женщин и детей: сравнительно-правовой анализ // Злочини проти особистен волі людини:
5. Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного семінару (Харьов, 19-20 вересня 2000 р.). Харьов, 2002. — С. 117-124.
6. Буряк, М.Ю. Правовая борьба с торговлей людьми // Транснациональная организованная преступность: дефиниции и реальность. Монография. -Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2001. — С. 209-222.
7. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 18 декабря 1979 г. // Противодействие торговле людьми: Сборник нормативных правовых документов / под ред. Н.И. Абубекировой — М.: Изд-во «ЭКСлит», 2004. С. 37-45.
8. Конвенция Международной организации труда № 105 об упразднении принудительного труда от 25 июня 1957 г. // Противодействие торговле людьми: Сборник нормативных правовых документов / под ред. Н.И. Абубекировой М.: Изд-во «ЭКСлит», 2004. — С. 168.
9. Конвенция относительно рабства 25 сентября 1926 г., с изменениями, внесёнными протоколом от 7 декабря 1953 г. // Противодействие торговле людьми: Сборник нормативных правовых документов / под ред. Н.И. Абубекировой М.: Изд-во «ЭКСлит», 2004. — С. 18-20
10. Пекинская декларация, принятая на IV Всемирной конференции ООН по положению женщин, 1995 г. Электрон, ресурс. Доступно из URL: <http://www.womnet.ru/library/intdoc/pecin/declaration.htm> [Дата обращения: 28 ноябр. 2003].
11. Пекинская платформа действий, принятая на IV Всемирной конференции ООН по положению женщин, 1995 г. // Противодействие торговле людьми: Сборник нормативных правовых документов / под ред. Н.И. Абубекировой М.: Изд-во «ЭКСлит», 2004. — С. 69-71